

неозначеність в українській художній мові має різні вияви в семантичному плані. Найактивніше ця категорія бере участь у зображенні персонажів твору, відтворенні їх різноманітних характеристик. Також це нечітко визначені, неточно окреслені предмети навколишньої дійсності, неозначений час, кількість, місце та інші характеристики.

Граматично ж категорія неозначеності представлена різними структурами (слова, словосполучення, речення).

Проте поданим вище матеріалом не вичерпується проблема категорії неозначеності в художній мові, тому переконані у необхідності подальших наукових розвідок у цьому напрямку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Колесник В.А. Засоби вираження неозначеності в болгарських говірках Півдня України. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. 2010. Вип. 11. С. 70–77.
2. Корній Д. Тому, що ти є. Роман. Харків, 2014. 240 с.
3. Лабетова В.М. Потенціал прономіналізованих мовних одиниць у вираженні категорії неозначеності/неозначеності. *Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНТУ ім. Г.С. Сковороди*. 2018. Вип. 48. С. 114–119.
4. Лабетова В.М. Референційна інтерпретація категорії означеності/неозначеності в українській мові. *Одеський лінгвістичний вісник. Спецвипуск*. 2017. С. 115–118.
5. Поляк І. Структурно-семантична організація категорії неозначеності. *Лінгвістичні студії*. 2018. Вип. 35. С. 47–51.
6. Хохрякова І.П. Засоби репрезентації та внутрішнє семантичне розгалуження неозначеності в сучасній українській мові (на матеріалі творів Л. Дереша). *Молодий вчений*. 2016. №3(30). С. 554–557.

УДК 811.161.2

«РЕВОЛЮЦІЯ В МОВІ»: РЕФОРМАТОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО УРЯДУ В ГАЛУЗІ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ

“REVOLUTION IN A LANGUAGE”: REFORMATIVE ACTIVITY OF MODERN UKRAINIAN GOVERNMENT IN FIELD OF LANGUAGE POLICY

Чернишова Т.О.,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії
Харківського національного університету
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

У статті проаналізовано реформаторську діяльність сучасного українського уряду в галузі мовної політики. Стверджується, що заходи сучасного керівництва країни в цій галузі можна оцінювати як наслідування та продовження «революції в мові» (О. Данилевська), очолюваної трьома першими українськими урядами. Охарактеризовано законодавчу діяльність щодо забезпечення функціонування української мови як державної, а також українізації освіти як першочергового напрямку державної мовної політики. На матеріалі соціологічних досліджень висвітлено особливості функціонування державної мови в соціокультурній сфері України.

Ключові слова: мовна політика, українська мова, державна мова, українізація освіти, соціокультурна сфера.

В статье проанализирована реформаторская деятельность современного украинского правительства в сфере языковой политики. Утверждается, что мероприятия современного руководства страны в этой сфере можно оценивать как наследование и продолжение «революции в языке» (О. Данилевская), возглавляемой тремя первыми украинскими правительствами. Охарактеризована законодательная деятельность в сфере обеспечения функционирования украинского языка как государственного, а также украинизация образования как первоочередное направление государственной языковой политики. На материале социологических исследований освещены особенности функционирования государственного языка в социокультурной сфере Украины.

Ключевые слова: языковая политика, украинский язык, государственный язык, украинизация образования, социокультурная сфера.

Reformative activity of the modern Ukrainian government in field of language policy is analysed in the article. It becomes firmly established that the events of modern guidance of country in this field can be estimated as an inheritance and continuation of the "revolution in a language" (O. Danylevska), headed three first Ukrainian governments. Legislative activity is described in relation to providing of functioning of Ukrainian as state, and also Ukrainization of education as near-term direction of public language policy. On material of sociological researches the features of functioning of official language are reflected in the sociocultural sphere of Ukraine.

Key words: language politics, Ukrainian language, official language, Ukrainization of education, sociocultural sphere.

Постановка проблеми. Революція Гідності призвела до радикальних змін у національній політиці України, зокрема у сфері функціонування та правового регулювання державної мови. Можна сказати, що Україна як ніколи раніше наблизилася до справжнього ствердження національної ідентичності, що нагальним чином продиктоване необхідністю протистояти агресивному східному ворогові. У цьому контексті зміцнення позицій української мови у поліетнічному суспільстві покликане сприяти політичній консолідації української нації. Як справедливо констатував свого часу міністр народної освіти УНР І. Огієнко, «через те, що рідна мова – найголовніший ґрунт, на якому духовно зростає й цвіте нація, рідномовна політика – це найважливіша політика всякого народу» [8, с. 7].

На нашу думку, мовнореформаторські заходи сучасної української влади розвивають традицію урядів доби Української революції 1917–1920 рр. щодо утвердження ідеї державності української мови в системі національних культурних цінностей. Здавалося б, чималий «стаж» офіційно прийнятої незалежності передбачає, що статус державної мови та її вільне функціонування у сучасному українському суспільстві мають бути достатньо врегульованими. Проте, як це не парадоксально, Президент України П. Порошенко через сто років після М. Грушевського знову заявляє про необхідність законодавчого врегулювання питань, пов'язаних зі статусом української мови як державної. Так, найгострішою проблемою сьогодні є «невідповідність юридичного статусу української мови як державної фактичній соціолінгвістичній оцінці, що визначає її як мову часткового територіального та етнічного поширення» [3, с. 10]. Маємо констатувати, що завершення процесу мовної деколонізації, спроби якого небезуспішно робили очільники перших українських урядів, відбувається тільки зараз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми мовної політики у вітчизняному соціолінгвістичному та соціополітичному дискурсах ніколи не втрачали своєї актуальності, так само як і питання відповідності реальної мовної ситуації в Україні задекларованому у ст. 10 Конституції високому статусові державної

мови. Стрімка реформаторська діяльність сучасного політичного керівництва країни, зокрема і у мовнополітичній сфері, зумовила появу нових публікацій В.С. Абрамової, Ю. Бестер-Дільгер, В.А. Гошовської, О.М. Данилевської, М.В. Канавець, Ю.О. Куца, П.Г. Левчука, Ю.С. Макарець, Л.Т. Масенко, Г.Г. Стойкової та ін., у яких досліджуються проблеми нормативно-правового регулювання державної мовної політики в Україні, особливості реалізації державної мовної політики у країнах Європейського Союзу та Україні, характер функціонування української мови в Інтернет-просторі; студіюються зв'язки мови, політики і національної ідентичності тощо. Авторка статті спиралася на дані соціологічних опитувань, проведених Центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова; результати аналітичного зведення «Становище української мови в Україні в 2018 році», підготовленого громадським рухом «Простір свободи»; матеріали веб-ресурсу «Портал мовної політики» тощо.

Постановка завдання. Головним завданням авторки даної розвідки є характеристика змін, що відбуваються в законодавчому врегулюванні статусу української мови як державної, а також визначення особливостей функціонування останньої у соціокультурній сфері сучасної України.

Виклад основного матеріалу. Почати слід з обговорення змін у законодавчому забезпеченні функціонування української мови як державної. 28 лютого 2018 р. Конституційний Суд України нарешті визнав неконституційним закон «Про засади державної мовної політики» (від 03 липня 2012 № 5029-VI), відомий також як закон Ківалова – Колесніченка. Спроба скасувати цей сумнозвісний документ одразу ж після перемоги Революції Гідності стала одним із головних приводів для початку масштабних акцій спротиву на Південному Сході України, які за підтримки Росії набули сепаратистського характеру та призвели до анексії Криму.

04 жовтня 2018 р. Верховна Рада України у першому читанні ухвалила проект Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (№ 5670-д), напрацьований робочою групою під керівництвом професора

В. Василенка при Міністерстві культури. До робочої групи входили представники громадськості та експерти з питань мовної політики. Співавторами законопроекту стали понад 30 народних депутатів з різних фракцій, а на його підтримку вже виступили широкі кола громадськості. Наведемо тут декілька фундаментальних засад цього важливого документу.

1. Урахування світового, у т. ч. європейського досвіду мовного законодавства, який дає підстави стверджувати, що переважна більшість європейських держав визначає офіційною (державною) мовою «мову титульної нації, яка історично сформувалась і автохтонно існує на території даної держави, становить більшість її населення і дала назву цій державі. <...> Використання спільної мови є одним із головних чинників, що забезпечують національне єднання й дозволяють перейти до стабільності в державі» [1, с. 252].

Автори законопроекту виходили із ґрунтоутворюючого положення про те, що «українська мова є визначальним чинником і головною ознакою ідентичності української нації, яка історично сформувалась і багато століть безперервно проживає на власній етнічній території, становить питому більшість населення країни, дала офіційну назву державі та є базовим системотвірним складником української громадянської нації», а також що «повноцінне функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території держави є гарантією збереження ідентичності української нації та зміцнення державної єдності України» [14].

2. Регулювання вживання державної мови, але не мов національних меншин. Такий підхід відповідає європейській практиці мовного регулювання, дозволяє уникнути непотрібного змішування і протиставлення в одному законі державної мови та інших мов із іншими статусом і функціями. Зрозуміло, що у поліетнічній державі, якою є Україна (за даними перепису населення 2001 р. на території країни проживали представники 130 національностей), дуже важливою складовою державної мовної політики є регламентація «діяльності суб'єктів етнополітики у виявленні, узгодженні та задоволенні мовних інтересів і потреб етноспільнот і титульної нації в країні» [5, с. 15].

Законопроект «Про права осіб, що належать до національних меншин», що заплановано зареєструвати в лютому 2019 р., регламентуватиме мовні права національних меншин. Проте найнагальнішим завданням мовної політики України, на нашу думку, є прийняття закону про функці-

онування державної мови, оскільки саме вона, як суттєва частка національної ідеї, сприятиме консолідації політичної нації перед реальними загрозами національній безпеці України. За переконанням багатьох політичних експертів нашої країни, усі рішення, що приймаються державою на фоні війни, мають відповідати єдиному критерієві – бути допоміжним інструментом протидії російському агресору.

3. Невтручання у сферу приватного спілкування та здійснення релігійних обрядів. Отже, для пересічного громадянина закон не передбачає жодних додаткових обмежень чи обтяжень. Натомість він накладає зобов'язання володіти державною мовою для обіймання державних посад, для педагогів, медичних працівників, осіб офіцерського складу та деяких інших категорій.

4. Регламентування порядку застосування української мови в державних органах та публічних сферах суспільного життя (освіта, наука, культура, ЗМІ, книговидання, електронні інформаційні системи, інформація про товари, сфера обслуговування, охорона здоров'я, транспорт тощо). Трактуючи поняття «державна мова» як «мова, обов'язкова до застосування у публічних сферах суспільного життя» (а не тільки в діяльності державних органів) відповідає Конституції України, Рішенню Конституційного Суду від 14 грудня 1999 р., рекомендаціям Венеційської комісії, рішенням Європейського Суду з прав людини, рекомендаціям Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин від 20 грудня 2010 р. і європейській законодавчій практиці.

5. Створення державних інститутів для забезпечення стандартів та захисту державної мови, а саме:

- Національної комісії зі стандартів державної мови, завданням якої є збереження, розвиток та захист державної мови через встановлення стандартів і методів перевіряння рівня володіння державною мовою, необхідного для набуття громадянства та зайняття визначених законами України посад;

- Центру української мови, який має напроцьовувати необхідну методичну літературу щодо опанування відповідних рівнів володіння українською мовою;

- Термінологічного центру української мови, покликаною ініціювати внесення змін до Правопису української мови, а також виробляти стандарти української термінології в різних галузях;

- Уповноваженого із захисту державної мови, завданням якого є захист права громадян України

на отримання державною мовою інформації та послуг усіх сферах суспільного життя на всій території України й усунення перешкод та обмежень у користуванні державною мовою.

6. Обґрунтування створення Служби мовних інспекторів Уповноваженого із захисту державної мови, на яку покладаються обов'язки здійснення мовних експертиз і мовного інспектування. Слід зауважити, що інспектування стосується лише порушення вимог обов'язкового застосування державної мови, але не норм літературної української мови. Передбачено адміністративну та кримінальну (за публічне приниження чи зневажання української мови як державного символу) відповідальність за порушення вимог цього закону.

Отже, прийняття Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» дасть змогу ефективно реалізувати правові відносини у сфері державної мови та врегулювати суспільні відносини, пов'язані із функціонуванням, поширенням, збереженням та використанням державної мови. Такий закон не тільки сприятиме консолідації зусиль органів державної влади щодо забезпечення реалізації прав громадян у галузі використання української мови як державної, але й зробить нарешті державну мову чинником згуртованості поліетнічного суспільства. Без рішучих дій, а насамперед на законодавчому рівні, належне функціонування державної мови (хоч і задеклароване у Конституції 1996 р.) неможливе. У всіх новопосталих державах, де національна мова відроджувалася і починала повноцінно існувати після тривалого періоду утисків, це відбувалося не стільки «природним чином», скільки внаслідок обміркованої державної політики. І якби адекватна мовно-інформаційна політика проводилася впродовж усього періоду української незалежності, Росія не змогла б так легко окупувати Крим і частину Донбасу. Тож питання створення оптимального мовного простору держави вирішується у сучасних умовах насамперед як питання національної безпеки України.

Важливим напрямком мовнореформаторської діяльності сучасного українського уряду є українізація освіти, що відповідає духові тих законотворчих процесів, які відбувалися за часів Української революції початку ХХ ст. Узагалі успішність мовної політики трьох перших українських урядів, на думку дослідників, пов'язана із «утвердженням ідеї державності української мови в системі національних духовних цінностей» [3, с. 7], а насамперед у освіті. Сучасна соціолінгвістика, спираючись на експериментальні дослідження щодо визначення соціально-

демографічних чинників, які впливають на мовну поведінку особистості, пов'язує результативність державної мовної політики із тим, наскільки впливовими є її заходи в освітній галузі. І якщо Центральною радою 1917 р. було ініційоване запровадження української мови як мови викладання у початковій школі та як навчальної дисципліни у школі середній та вищій, то в законі «Про освіту», прийнятому українською владою сто років потому, задекларовано, що «мовою освітнього процесу у закладах освіти є державна мова», якою здійснюватиметься навчання «на всіх рівнях (дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої), а також позашкільної та післядипломної освіти ... в державних і комунальних закладах освіти» [12]. Завдання створення національної школи, яке розуміли як першочергове у галузі мовної політики й очільники перших українських урядів, має бути вирішене задля досягнення панівної ролі державної мови у суспільстві, а також формування світоглядних пріоритетів молодого покоління, що у свою чергу визначатиме напрями розвитку країни в цілому.

Слід зазначити, що законодавчий припис здійснювати надання освітніх послуг українською мовою викликав бурхливу та емоційну реакцію (в основному неконструктивну й необґрунтовану) у сусідів України, а у випадках з Угорщиною, Румунією та Росією призвів до прямого втручання у внутрішні справи суверенної української держави. Критика суб'єктів права (йдеться як про внутрішніх опонентів, так і представників указаних іноземних держав) ґрунтується на нібито порушенні Україною прав національних меншин на освіту (навчання) рідною мовою, гарантованих ст. 53 Конституції України. Опоненти запровадження новел, що містяться у п. 7 закону України «Про освіту», висловлюють побоювання стосовно того, що витіснення мов меншин із освітнього процесу на другому і третьому рівнях повної загальної середньої освіти відбудеться через запровадження викладання навчальних дисциплін українською.

Обґрунтовуючи політичну доцільність та правову відповідність ст. 7 «Мова освіти» закону України «Про освіту», слід зауважити, що вона не містить жодного правового припису, який забороняє вивчати мови національних меншин і вживати мови відповідних меншин в освітньому процесі на всіх рівнях освіти в Україні. Освітні послуги у закладах дошкільної та початкової освіти для дітей з національних меншин надаватимуться, як і раніше, рідною мовою, проте із обов'язковим

уведенням на відповідному рівні державної мови як предмету. Протягом початкової школи школярі мають оволодіти державною мовою на рівні елементарного користувача. Двомовна освіта розпочнеться у п'ятому класі. Частина навчання відбуватиметься державною мовою, тоді як декілька предметів вивчатимуться рідною мовою меншини. Співвідношення між предметами українською та рідною мовою поступово змінюватиметься з п'ятого по дванадцятий клас. В ідеалі він повинен сягати 60%/40% після дев'ятого класу. Прикладом подібної організації функціонування державної мови в освіті може бути Латвія: тут у школах для національних меншин (у першу чергу російської) 60 відсотків викладання здійснюється державною мовою, 40 відсотків – мовою меншини. Подальша освітня реформа цієї європейської країни передбачає, що навчання латиською складе 80 відсотків, мовою меншини – 20.

Слід зазначити, що імплементація обговорюваної Статті надасть можливість законодавчо вплинути на таку загрозову ситуацію, яка склалася у місцях компактного проживання нацменшин, а саме у мовних анклавах (наприклад, закарпатському м. Берегове), де громадяни України майже не володіють державною мовою і не розуміють її. За даними Міністерства освіти і науки України, після введення обов'язкового ЗНО з української мови для всіх випускників шкіл виявилось, що 55% дітей у школах з румунською мовою навчання та понад 62% випускників зі шкіл з угорською мовою навчання не подолали поріг склав/не склав на екзамені з української мови. За інформацією Українського центру оцінювання якості освіти, у 2018 р. понад 67% випускників шкіл у місцях компактного проживання угорської громади та 63% випускників у місцях проживання румунської громади не змогли набрати мінімальний тестовий бал із зовнішнього незалежного оцінювання з української мови та літератури.

Подібна ситуація склалася внаслідок порушення балансу вивчення державної та рідної мов у школах з викладанням мовою нацменшин. Українську у таких школах вивчають як навчальний предмет, на який сплановано лише кілька годин на тиждень. Перебуваючи у замкненому мовному оточенні, діти виявляються позбавленими можливості опанувати державну мову на такому рівні, який міг би забезпечити їм повноцінну соціалізацію в українському суспільстві. Отже, відбувається відверте порушення конституційних прав молодих людей, які не можуть отримати освіти у вищих навчальних закладах України, працевлаштуватися на державній

службі, у органах місцевого самоврядування чи на інших високих посадах.

До цього слід додати, що створення подібних мовних анклавів є прямою загрозою національній безпеці України, оскільки призводить до виникнення сепаратистських настроїв у місцевого населення, а в подальшому й можливої анексії території його проживання. На жаль, подібний прецедент є у нашій сучасній історії: завдяки непередуманій, а подеколи й відверто шкідницькій стратегії мовної політики минулих урядів у Криму склалася ситуація, яка практично виключила українську мову із суспільного вжитку, отже, стала сприятливою для поширення антиукраїнських настроїв і подальшої анексії цього регіону Російською Федерацією.

Відхиляючи критичні зауваження щодо порушення прав національних меншин на навчання рідною мовою, слід зазначити, що Міністерство освіти і науки України врахувало рекомендації Венеційської комісії щодо закону «Про освіту» та розробило три моделі освіти для національних меншин.

Перша освітня модель, що діятиме для тих мов, які не мають власної держави для розвитку мови (наприклад, кримськотатарської), а також для тих людей, які не живуть у середовищі власної мови, передбачає викладання всіх предметів у школі з 1-го до 11 (12)-го класу мовою нацменшини поряд з українською мовою.

Друга модель стосується національних громад, які розмовляють мовами ЄС. Залежно від мовного середовища, ця модель може мати два варіанти. Для громад зі слов'янської мовної групи (польська, словацька, болгарська) передбачено дошкільне та початкове шкільне навчання дітей рідною мовою із одночасним вивченням української. З 5-го класу поряд із предметами, що вивчаються рідною мовою, додаватимуться предмети, які викладаються українською, їх частка буде збільшуватися та пропорційно зростати до старшої школи. Для представників мовних груп, які переважно проживають у середовищі рідної мови (румунська та угорська громади), перехід на українську мову навчання відбуватиметься ще більш поступово, а відсоток предметів, що вивчаються державною мовою, буде меншим.

Третя освітня модель передбачена для громад, материнська мова яких належить до однієї з української мовної сім'ї, а також для тих, хто проживає в середовищі власної мови. Це передусім стосується російської. Діти, що навчатимуться за цією моделлю, переходитимуть на навчання предметів українською одразу після 5-го класу.

Вивчаючи предмети українською, вони водночас продовжуватимуть вивчати російську як предмет.

Отже, реалізація положень закону України «Про освіту» відбуватиметься із дотриманням прав національних меншин на навчання рідною мовою, але водночас з вимогою вивчати державну мову на рівні вільного володіння. На думку генерального секретаря Ради Європи Турбйорна Ягланда, «меншини в Європі повинні вільно володіти державною мовою тієї держави, де вони мешкають. Це – життєво важливо для їхньої повної участі в суспільстві. А отже, держава повинна використати всі засоби, необхідні для того, щоб вони могли її вивчити» [16].

Слід зазначити, що 2018 року відбувся перший прийом дітей до шкіл за нормами нового закону «Про освіту». Якщо в 2017/18 навчальному році українською мовою навчалися 387 тисяч, або 91,1% від загального числа учнів перших класів, то в 2018/19 – вже 432 тисячі, або 95,2%. Частка першокласників, що навчаються російською, за рік упала з 7,9% до 3,8%, іншими мовами навчається 1% першокласників. Такі зміни є прямим наслідком дії нового Закону «Про освіту», який визначає українську мовою освітнього процесу.

Отже, можна стверджувати, що заходи державної мовної політики у галузі освіти у цілому можна вважати успішними. Звичайно, чинний закон «Про освіту», особливо в окремі, найбільш дискусійні статті «Мова освіти», має бути вдосколений із урахуванням рекомендацій Венеційської комісії: продовжувати забезпечувати достатню частку освіти мовами меншин у початковій та середній школі (на додаток до вивчення державної мови); реалізувати довший перехідний період для поступового здійснення реформи; розпочати новий діалог із представниками національних меншин та усіх зацікавлених сторін щодо мовного питання в освіті; забезпечити, щоби виконання Закону не загрожувало збереженню культурної спадщини меншин та безперервності вивчення мов меншин в традиційних школах тощо. Проте інтенції цього закону, на нашу думку, є цілком виправданими з точки зору консолідації нації та забезпечення національної безпеки України. І за умови виваженої імплементації Закону «Про освіту» з поступовим, але неухильним дотриманням вимог щодо збільшення частки української мови в освітньому процесі шкіл (у тому числі й з навчанням мовою нацменшин) має відбутися закорінювання української мови у структури свідомості підростаючого покоління, а отже й подальше формування українського «лінгвокультурного середовища» як тієї системи смислів, цінностей, взірців, візій світу та

інтерпретаційних моделей», які мають українську національну специфіку [4, с. 26–27].

Державна мова в соціокультурній сфері України

Мовна політика керівництва сучасної України послідовно реалізується й у напрямку вільного функціонування державної мови в усіх галузях культурного життя українського соціуму. Як справедливо зауважує відомий український соціолінгвіст Л. Масенко, «лише популяризація української культури в різноманітних жанрових і стильових формах... спроможна підняти престиж української мови, сприяти пасивному її засвоєнню» [7, с. 257]. Дійсно, послідовне упродовження української мови через засоби масової комунікації має сприяти вирішенню завдання реального перетворення соціокультурної сфери України на національно-зорієнтовану, на українську за ідеєю, духом, змістом і формою.

«Самостійне історичне буття українського народу має бути забезпечене культурно, інакше залишиться ущербним. Ідеться насамперед про конкурентоспроможність української культури, її здатність давати тон інтелектуальному і духовному життю свого суспільства, адаптувати для суспільства культурну реальність світу», – зазначає відомий український літературознавець, академік Національної академії наук України Іван Дзюба [13]. Ним розвивається думка про створення національної за духом культури як базової умови національної ідентичності. І це можливо лише за умови підняття престижу державної мови, інформаційного, структурного та функціонального збагачення українського лінгвокультурного потенціалу, підвищення його резистентності щодо зовнішніх (у т. ч. й травмуючих) впливів та конкурентоспроможності у «боротьбі за рецепієнта» (Р. Кісь).

Розвиваючи геніальні думки О. Потебні щодо взаємообумовленості мови та світобачення народу, Р. Кісь наголошує на зміні етнолінгвальної ситуації передовсім у великих і середніх містах України (де визначається вектор майбутнього, де зростає національна інтелігенція), а отже на створенні цілісного, структурно і функціонально повного українського соціокультурного доквілля. Потрібно, щоб насамперед культурна, економічна, наукова і політична еліта нашого суспільства переходила на позиції україномовності, але робила це не механічно, вбачаючи у цьому суто меркантильні переваги, а свідомо. Лише в такому випадку створюватиметься наша «національна оптика» – власне українське світобачення. Оскільки «мова не тільки «оформлює»

думку, але й формує її, не тільки «впливає» на глибинні матриці етноменталітету, але й безпосередньо входить у сам процес «відливання» цих матриць; є не тільки «інструментом» спілкування (чи нашого внутрішнього діалогізму), алей дійовим чинником сенсоутворювання (сенсонаповнювання, осмислювання, тлумачення)» [4, с. 14].

Можливостями для створення українських не тільки за формою, а й за змістом культурно-цивілізаційних структур згадуваний вище академік І. Дзюба ще 2009 р. називав цілу низку заходів, спрямованих на реальну програму «емансипації» державної мови в усіх сферах соціокультурного життя України, а перш за все переорієнтацію її видавничих потужностей на видання україномовної літератури (так само як і перекладної літератури українською); «адаптацію до українського національно-культурного субстрату різних форм мас-культури, молодіжної субкультури тощо, надання українського характеру сучасній індустрії розваг», збільшення кількості україномовних газет та журналів тощо [13]. Наразі ця програма дій починає повноцінно реалізовуватись. Можна впевнено стверджувати, що позитивні зрушення відбуваються насамперед тих сферах суспільного життя, де для захисту української мови було ухвалено зміни до законодавства.

Так, 08 листопада 2018 р. було зроблено третій крок у реалізації законодавчих змін щодо звучання української мови на радіоканалах, запроваджених Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо частки музичних творів державною мовою у програмах телерадіоорганізацій». Відтепер частка пісень українською мовою в ефірі радіостанцій має становити не менше 35%, а програм – 60% [11].

13 жовтня 2017 р. набув чинності закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації», який передбачає запровадження мовних квот на телебаченні. Згідно із законом, передачі, фільми й новини, виконані українською мовою, мають становити не менш ніж 75% загальної тривалості передач і фільмів у кожному із проміжків часу між 07.00 і 18.00, а також між 18.00 і 22.00. Телерадіокомпанії місцевої категорії мовлення мають транслювати не менш ніж 50% ефіру українською мовою [10].

За даними чергового аналітичного огляду «Становище української мови в Україні у 2018 році», оприлюдненого громадським рухом «Простір свободи» 09 листопада цього року, 54% усіх пісень в загальнонаціональних і 48% – на місцевих та регіональних радіостанціях луна-

ють українською мовою. Українська є мовою ведення програм 84% часу на загальнонаціональному і 92% часу на місцевому й регіональному радіо. Традиційно україномовним залишається кінопрокат, де понад 90% фільмів демонструються українською мовою, при цьому, починаючи з 2017 р., помітна частина цих фільмів – картини українського виробництва, зняті українською мовою. Таким чином, можна впевнено стверджувати, що вперше за багато років українська мова домінує не лише в радіо-, але й у телебаченні, отже, є підстави вважати, що телебачення перестане бути ключовим інструментом русифікації, яким воно було впродовж останніх десятиріч [15].

Водночас російська мова домінує в українському сегменті Інтернету, у друкованих медіа і в значній частині сфери послуг, тобто там, де позиції державної мови поки що не оформлені законодавчо. Так, за період з 2016 до 2018 рр. знизилася частка газет, що видаються українською мовою (з 59,7 до 32,9%), натомість зросла частка газет, що видаються російською (з 28,3 до 61,4%). Подібна ситуація спостерігається й стосовно періодичних і продовжуваних видань. Але варто зазначити, що обсяг книговидавання українською мовою повільно зростає і становить станом на 22 жовтня 2018 р. 73% від усіх назв і 76% від сумарного тиражу видань. Це на 1–2% перевищує минулорічні показники. Зауважимо, що останніми роками в Україні фіксується «бум перекладів». Якщо раніше, до введення 2016 р. обмежень на ввезення російських книг на територію України, більшість іноземної літератури можна було придбати й прочитати переважно російською, то сьогодні українські книговидавці дедалі активніше перекладають як сучасні популярні твори, так і класиків світової літератури. За останні 4 роки український книжковий ринок поповнився визначними зарубіжними творами: перекладено понад 20% книг, авторами яких є лауреати Гонкурівської, Букерівської та Пулітцерівської премій. Наведені дані свідчать про те, що «українізується» передовсім непересічний читач, а отже, «боротьба» за масового реципієнта, який або зовсім не читає книжок, або не сприймає їх українською, – ще попереду [2].

Найбільш російськомовним залишається простір Інтернету – те середовище, просування державної мови в якому є важливим напрямком державної мовної політики, оскільки сучасна людина навчається, працює та відпочиває в Інтернеті. За даними дослідників проблеми функціонування української мови у глобальній інформаційній мережі, «на українських тере-

нах Інтернету російська мова впевнено домінує: власникине відчують потреби вкладати кошти у створенняукраїномовної версії сайту, якщо українські користувачіколи не розмовляють, то принаймні розуміють російську,а отже, українська мова набуває статусу комерційноменш вигідної й інвестиційно непривабливої» [6, с. 38]. Становище української мови в українському сегменті Інтернету кілька років поспіль (з 2015 р.) вивчавзапорізький активіст С. Свідлов. За даними його дослідження 2018 р., зі 100 найпопулярніших серед українців сайтів україномовних – лише 10%. Це на 1,6% менше, ніж 2016 р. Частка російськомовних сайтів теж зменшилась на 3,7% і складає 63,1%. А частка двомовних сайтів збільшилась на 5,3% і складає 27,5%. Як і раніше, у двомовних сайтах часто російська версія є основною, а українська – вторинною і в більшості випадків якісно та функціонально неповноцінною. Автор дослідження здійснив порівняння мовного розподілу сайтів у національних доменних зонах і дійшов висновку, що у країнах зподібнимимовними пропорціями(національна мова – російська мова) національні мови домінують в Інтернеті: Естонія – 76,9 : 4,9; Латвія – 72,9 : 7,1; Україна – 22,4 : 70,2 [17].

Стосовно функціонування державної мови у сфері обслуговування українського суспільства слід зазначититенденціющодо повільного зростання показників.Вагомими здобутками тут є прийняття деякими міськими та обласними радами (Львівська, Чернівецька, Житомирська, Київська) рішення про пріоритетне використання української мови у сфері обслуговування. Це означає, що співробітники сфери послуг мають використовувати виключно українську мову під час спілкування з клієнтами та можуть бути оштрафовані за порушення цієї вимоги. Використаннями іншої мовиможливе лише на пряме прохання клієнта і в тому разі, якщо вони володіють нею. Окрім цього, передбачено, що українською мають бути написані рекламні оголошення, вивіски, плакати, афіші, повідомлення та інші форми аудіо-, фото-, відеореklamної продукції, цінники на товари. А також усі заклади громадського харчування і торгівлі зобов'язані мати меню й обслуговувати клієнтів державною мовою.

Отже, можна констатувати, що стан функціонування державної мови у сфері обслуговування в Україні залишається скоріше незадовільним, хоча не можна не вказати при цьому на регіональні розбіжності. І тільки прийняття закону про використання української мови в усіх сферах суспільного життя може надати поштовху для реалі-

зації прав україномовних громадян України отримувати послуги офіційною мовою своєї країни.

Зроблений аналіз перебігу мовних подій у сучасній Україні дозволяє констатувати зростаючу активність функціонування української мови як державної у багатьох сферах соціокультурного життя нашої країни. Згідно з проведеним у 2017 р. всеукраїнським опитуванням Центру Разумкова, рідною мовою визначили українську 67,7% опитаних, російську – 14%, рівним чином українську та російську – 17,4%, іншу мову – 0,7% опитаних. При цьому називають рідною лише українську мову 92,8% мешканців Заходу України, 83,8% мешканців центральних регіонів України, 41,5% мешканців Півдня України, 36,1% мешканців Сходу України. Окремо слід зауважити, що серед мешканців Донбасу 27,4% опитаних рідною вважають українську [9]. Зауважимо, що наведені показники майже збігаються із тими, що були отримані під час проведення масштабного опитування Центром Разумкова у грудні 2015 року, але цікаво, що відсоток респондентів, які назвали українську мову рідною, істотно збільшився у південному регіоні (з 35 до майже 42%) та на Донбасі (з 20 до 27,4%). Це може свідчити і про зростання національної свідомості українських громадян, і про ефективність мовнополітичних заходів уряду нашої держави.

Висновки. Зважаючи на вищевикладене, можемо резюмувати, що мовна політика сучасної Української держави спрямована на зміцнення правового статусу української мови як державної та розширення меж її реалізації в усіх сферах суспільного життя. Очевидно, що мовнореформаторські заходи політичного керівництва країни на сучасному етапі можна оцінювати як наслідування та продовження «революції в мові» (О. Данилевська), очолюваної трьома першими українськими урядами: подібність простежується в намаганні перетворити державну мову на потужний засіб консолідації політичної нації, зробити її пріоритетним та дієвим інструментом комунікації в соціумі. Багато кроків урядом сучасної України, а також активним сегментом українського суспільства в зазначеному напрямку вже зроблено, навіть незважаючи на певні труднощі у законодавчому закріпленні окремих положень. Перспективними ж заходами реалізації мовної політики України є:

- остаточне прийняття законів щодо функціонування української мови як державної та забезпечення мовних прав національних меншин;
- послідовна та неухильна реалізація прийнятих законів, що дозволить впевнено форму-

вати інтелектуальну еліту українського суспільства, а також виховувати підрастаюче покоління українською мовою, що дасть можливість і генерувати у нього суто українську світоглядну систему;

– реалізація права національних меншин послуговуватися рідною мовою із забезпеченням можливості опанувати державну мову України на рівні, необхідному для повноцінного функціонування в соціумі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абрамова Д.С. Зарубіжний досвід формування та реалізації мовного законодавства і можливості його використання в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. № 2. С. 248–254.
2. Бум перекладів. З 2015 року кількість виданих українською світових бестселерів кардинально зростає. URL: http://texty.org.ua/pg/article/_editorial/read/88096/Bum_perekladiv_Z_2015_roku_kilkist_vydanyh (дата звернення: 05.01.2019)
3. Данилевська О.М. Мова в революції та революція в мові: мовна політика Центральної Ради, Гетьманату та Директорії УНР: монографія. Київ: Інститут української мови НАН України, 2009. 176 с.
4. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму). Львів: Літопис, 2002. 304 с.
5. Куц Ю.О. Сучасна мовна політика української держави: управлінсько-правовий аспект. *Теорія та практика державного управління*. 2017. № 1 (56). С. 14–20.
6. Макарець Ю.С. Українська мова в інтернет-просторі: соціально-правовий та лінгвальний виміри. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2018. VI (46), Issue 159, P. 38–43.
7. Масенко Л. Державна мова у соціокультурному контексті. *Державність української мови і мовний досвід світу*: матеріали міжнар. конф., 11–12 трав., м. Київ. Київ: Міжнар. асоц. етнологів, 2000. С. 255–261.
8. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства. Київ: Ярославів Вал, 2014. 56 с.
9. Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України: Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу 12 квітня 2017 р. Київ, 2017. URL: http://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2017_04_12_ident/2017-Identi-3.pdf. (дата звернення: 05.01.2019).
10. Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації: Закон України від 23 травня 2017 р. № 2054-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 26. Ст. 298.
11. Про внесення змін до деяких законів України щодо частки музичних творів державною мовою у програмах телерадіоорганізацій: Закон України від 16 червня 2016 р. № 1421-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 31. Ст. 547.
12. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII. *Голос України*. 2017. 27 верес. (№ 178–179). С. 10–22.
13. Проблеми і перспективи української культури. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1495357.html> (дата звернення: 05.01.2019).
14. Проект Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 09 червня 2017 р. № 5670-д. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61994 (дата звернення: 05.01.2019).
15. Становище української мови в Україні у 2018 році. URL: <http://dobrovol.org/article/356/> (дата звернення: 05.01.2019).
16. «Україна ступила на тонку межу»: стаття генсека РЄ щодо конфлікту навколо освітнього закону. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/10/6/7071924/> (дата звернення: 05.01.2019).
17. Swidlov S. The situation of the Ukrainian language in the Ukrainian Internet sector. URL: <http://languagepolicy.info/2016/10/stanovysche-ukrajinskoji-movy-vukrajinskomu-sehmenti-internetu/> (accessed: 05.01.2019).